

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Кириленко В.І.,

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри політекономії
факультетів управління персоналом та маркетингу
ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”*

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розкрито роль і місце інноваційної складової економічної безпеки. Проаналізовані характерні риси інновацій, суперечності інноваційної діяльності, сучасні тенденції управління інноваціями, механізми забезпечення інноваційної безпеки, заходи нейтралізації загроз інноваційній безпеці.

Ключові слова: *інновації, інноваційна безпека, економічна безпека, забезпечення інноваційної безпеки, механізми забезпечення інноваційної безпеки.*

It is explained the role and place of the innovation component of economic security. Analyzed the characteristics of the innovation, the contradictions of innovation, modern trends in the management of innovation mechanisms provide innovative security measures neutralize threats innovative security.

Keywords: *innovations, innovative security, economic security, providing innovative security mechanisms providing innovative security.*

У найближчій перспективі для соціально-економічного відродження країни та гарантування інвестиційної безпеки самим необхідним є технологічне переозброєння промисловості та перехід на інноваційний шлях розвитку економіки. Тому такого значення набуває аналіз сучасних тенденцій, моделей, форм, способів реалізації та управління інноваціями, з'ясування інвестиційно-інноваційного потенціалу економічної безпеки.

Сучасні інвестиційні процеси, що є основою матеріалізації економічної безпеки, пов'язуються з розвитком науково-технічного прогресу та інноваціями як його ядра. Інновація – це такий техніко-технологічний економічний процес, який через практичну реалізацію ідей та винаходів призводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, а у випадку, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, на прибуток, її поява на ринку може дати додатковий дохід. Отже, інновація охоплює увесь спектр видів діяльності – від досліджень і розробок до маркетингу.

Інноваціям притаманні такі риси. По-перше, інновації мають циклічний характер. Циклічність виникає завдяки багатократному оберненому зв'язку, який вмонтований в механізм інноваційного процесу.

По-друге, інновації являють собою розчленований процес, тобто в економічному сенсі розпадаються не окремі ланки, які відрізняються одна від одної, і матеріалізуються у вигляді функціональних організаційних одиниць, які відокремлюються в результаті поділу праці.

По-третє, економічний та техніко-технологічний вплив інноваційного процесу почасти втілюється у створенні нових продуктів. У значно більшій мірі воно проявляється у збільшенні економічного та науково-технічного потенціалу як передумови виникнення нової техніки. Дані досліджень показують, що народногосподарський вплив конкретного інноваційного процесу можна розчленити на дві частини: приблизно 30 % потенціалу впливу проявляється на тому підприємстві, яке його реалізувало, а решта 70 % опосередковано підвищують результати інших підприємств [6, с. 87].

По-четверте, життєвий цикл інновацій має свою структуру витрат і часу. Відмінність пропорцій визначається характером досліджуваних програм і розмірами підприємств.

По-п'яте, циклічний характер інноваційного процесу проявляється в тому, що одне покоління виробів змінюється іншим, замість спадної кривої життєвого циклу виробу маємо іншу криву, що зростає. Тим самим це характеризує зростання продуктивності праці, є результатом складної та багатосторонньої діяльності.

По-шосте, інноваційний розвиток має власні стратегії, які поділяють на: базову, стагнаційну, пасивну (псевдоінновація) та наступальну.

По-сьоме, розрізняють інновації-продукти та інновації-технології.

По-восьме, з методологічної точки зору вельми важливим є твердження, згідно з яким винахід та інновація за своїм характером індивідуальні та неповторні. А це означає, що нелегко піддається прогнозуванню інноваційний кінцевий розвиток і результат.

Перелічені характерні риси інноваційного розвитку необхідно враховувати в системі реалізації заходів забезпечення інвестиційної та економічної безпеки. Вирішення завдання гарантування інноваційної складової безпеки вимагає розуміння способів моделювання внутрішньої структури інноваційних процесів. Причиною того, що ми все ж можемо спробувати пояснити на декількох прикладах комплексні процеси технологічної та економічної еволюції, які забезпечують виживання економічної системи, гарантування її безпеки, є та обставина, що само по собі моделювання сприяє розвитку системного, концептуального стратегічного мислення, а саме воно особливо необхідне в плануванні інноваційних процесів, які не можуть виникати і розвиватися без людської ініціативи.

Починаючи з 60-х років ХХ ст. у світовій суспільній думці відчувається деяка невпевненість відносно позитивної ролі наукових досліджень, тим самим і відносно суспільної ефективності інноваційного розвитку. Ця невпевненість,

розчарування зумовлювалось суперечностями, дуже складними проблемами, такими, як широкомасштабне і в багатьох випадках незворотне забруднення довкілля, транспортні проблеми великих міст, труднощі постачання сировиною та енергією і т. ін. Хоча проблеми не завжди були безпосереднім породженням діяльності у сфері наукових досліджень і розробок, але в будь-якому випадку вони виступають як побічні продукти науково-технічного прогресу. Саме через конфлікти суспільний клімат, що породжений інноваціями, не сприяє зростанню, безумовно, обґрунтованій з економічної точки зору інноваційної діяльності, навіть почасти гальмує її. Це явище ми можемо назвати інноваційною недієздатністю (інерцією) суспільства.

Суперечність між суспільною потребою в інновації та інноваційною інертністю суспільства, яке проявляється у формі так званого інноваційного клімату, може бути мотивом та причиною конфліктів, що виникають на мезо- та макрорівні. Несприятливий суспільний клімат виражається в низькому рівні морального і матеріального визнання творчої діяльності. Конкретно його характеризують такі явища, як оцінка керівником технічного твору як прагнення до користолюбства; не використання можливостей винаходу; встановлення рівня матеріальної винагороди новатора або винахідника за нижчим рівнем і т. ін. Якщо такі явища мають масовий характер, то вони свідчать про несприятливий інноваційний клімат в суспільстві.

Недооцінка інноваційної інертності суспільства може призвести до серйозних суспільних потрясінь, конфліктів. Тому інновацію, що має епохальне значення – якщо буде обґрунтована її економічна, технологічна та суспільна доцільність, – варто здійснювати вельми обережно, маючи довгострокові та короткострокові плани, сильнодіючі операції. При цьому багатоступінчаста, поступова епохальна інновація потребує дуже сильного, дуже стійкого і послідовного керівництва, що має видатні здібності в технологічному та суспільному плані.

Форсований інноваційний розвиток був запущений у другій половині двадцятого сторіччя, двома конфронтуючими світовими державами. Саме завдячуючи їхньому край напруженому і мобілізуючому усі кошти змагання у сфері вдосконалювання техніки озброєння перетворило інновацію в “життєво-важливу зброю” на світовому ринку.

Дивним поєднанням таких двох протилежних понять як життя і зброя (vital weapon) американські фахівці з інновацій, тобто люди, відповідальні за інновації в апарату уряду підкреслюють основну роль інновації в умовах глобального ринку [5]. Настав час зрозуміти, підкреслюють не раз американці, що інновація – це нелінійне явище. Так, метод інновації – це зброя, але для того, щоб скористатися цією зброєю не досить мати перед собою правильну мету; правильної інноваційної політики від цього ще не вийде. Недостатньо також підвищити асигнування на науку до 3 % від ВВП. Американський досвід говорить про те, що інновація – досить складне явище, що вимагає особливого підходу, розуміння та різносторонніх заходів. І досить ймовірно, що цей новий підхід змусить і Європу (Україну в тому числі)

переглянути занадто уже звичні положення, погляди і переконання, що вкорінилися; зробити не потрібними багато установ; відправити на смітник створені тяжкою працею суспільно-економічні механізми; змусити змінити гадані зрозумілими і важливими показники. Терміново буде потрібно змінити не тільки показники, але і систему стимулів, усю існуючу конструкцію інститутів і установ, культуру рішень інноваційних стратегічних питань цими інститутами. І до того ж потрібно бути впевненим у тому, що на чолі нових інститутів і установ знаходяться дійсно розуміючі фахівці. Тому, що лінійна модель, якщо говорити про інновацію, просто неправильна, і надто важливо, щоб усвідомлення цього факту у нашій країні не залишилося без непотрібних політичних наслідків.

Інновація як практика – це мистецтво стратегії розвитку, творча діяльність, створення нововведення, що заперечує старе. Інновація – не економічна категорія. Інновація в більшій мірі психологічний ефект, інженерне і філософське поняття, явище саме по собі. Будучи суспільною діяльністю, інновація має добре виявлену економічну сторону ефекту, але явище інновації навіть виходячи із принципу вільного ринку – це (повторимось) створення і збереження в плинні тривалого строку конкурентоспроможної технічної переваги, яка шляхом використання, підприємницької реалізації цієї переваги у виробництві і на ринку може призвести до економічного прибутку. У міру цього процесу освоєння й поширення інновація з нововведення перетворюється в навичку.

Це наука про розкриття людиною своїх власних спроможностей у сфері суспільно-технічної діяльності; це наука про керовану суспільно-технічну еволюцію.

Аналіз інноваційних процесів у міжнародній економіці дає змогу сформулювати сучасні тенденції управління інноваціями, до яких поступово має підключатися й українська економіка:

– зростання необхідності централізованого макроекономічного підходу до управління інноваційним розвитком, вироблення єдиної національної інноваційної стратегії на принципах пріоритетності та селективності;

– тенденція до зосередження функцій стратегічного управління інноваційним процесом в руках державних структур, а оперативного управління – приватних інвесторів (це не виключає активну розробку корпоративної інноваційної стратегії та цілеспрямованих дій);

– більшість країн пройшло шлях від приватнопідприємницької моделі регулювання інновацій до ринково-державної, у якій значну частку фінансово-економічної та адміністративної відповідальності несе держава;

– перехід від проведення наукової, технічної або промислової політики до проведення інноваційної політики, що інтегрує в собі ці три частини;

– узгодженість інноваційної політики з іншими напрямками економічної політики;

– націленість інноваційної політики на генерування структурних зрушень в економічній системі;

- зростання частки непрямих методів державного регулювання інноваційної сфери;
- фінансування фундаментальних досліджень переважно державою, а прикладних – приватним бізнесом;
- активізація підтримки фундаментальних досліджень, що є передумовою науково-технічних проривів та радикальних інновацій;
- тенденція до заохочення самофінансування НДДКР приватним бізнесом;
- лібералізація антитрестівської політики для заохочення та підтримки кооперації і міжнародної інтеграції у сфері інновацій;
- активізація механізмів венчурного фінансування та підприємництва;
- активізація регіональної інноваційної політики;
- зростання значення міжнародної науково-технічної конкуренції у формуванні зовнішньоекономічної стратегії країни;
- активізація процесу міжнародної передачі технологій, зменшення бар'єрів цього процесу;
- тенденція до взаємодоповнення ринкових і державних критеріїв доцільності інновацій та механізмів регулювання інноваційного процесу.

Механізм управління інноваціями в західноєвропейських країнах має такі загальні риси:

– державна інноваційна стратегія базується на стимулюванні “національних чемпіонів”, яким надається велика частина державних засобів на промислові дослідження і розробки. Потрапляючи під захист держави, такі фірми часто втрачають свій конкурентний потенціал. Штучно завищена частка цих фірм на національних ринках робить їх менш сприйнятливими до запитів споживачів та нововведень. Недостатній динамізм та ієрархічність організаційних структур багатьох “національних чемпіонів” сильно контрастують із сучасною передовою теорією та практикою внутрішньофірмового управління в США та Японії;

– західноєвропейський механізм управління інноваційним процесом часто називають “зорієнтованим на технологію”, маючи на увазі проведення державної політики “технологічного поштовху”, коли більше уваги надається фінансуванню широкомасштабних науково-технічних програм та проектів, а не створенню сприятливішого економічного клімату для нововведень та технологічних зрушень;

– у межах Європейського економічного співтовариства регулюється антимонопольне законодавство для науково-технічної “перед-конкурентної” кооперації між компаніями.

Міжнародна практика свідчить про прискорений перехід розвинутих країн світу до якісно нової стадії соціально-економічного, навіть гуманітарного розвитку. Його основним змістом є становлення нової моделі, парадигми розвитку, яка ґрунтується на наукових знаннях і на високоефективних національних, міжнаціональних інноваційних системах. При цьому на початку ХХІ ст. все більш явним феноменом стає те, що вже не просто значна, але переважна частина приросту валового внутрішнього продукту країн-лідерів

науково-технічного прогресу забезпечується за рахунок інформаційно орієнтованих секторів суспільного відтворення, принципово нових наукових знань, втілених у технологіях, послугах, устаткуванні й системах, тобто за рахунок активної інноваційної діяльності.

Існують перешкоди для формування ринку інноваційної продукції в Україні. Деформованість існуючої структури корпоративних та державних інвестицій, значне скорочення внутрішнього інноваційного попиту з боку галузей високих технологій, нерозвиненість системи захисту інтелектуальної власності, збільшення фінансування наукових досліджень з боку іноземних замовників обумовлюють можливість збуту науково-технічної продукції вітчизняних розробників (на початкових етапах інноваційного циклу) іноземним фірмам. Відповідно, це значно обмежує можливості реалізації у межах країни інноваційного потенціалу вітчизняних нововведень.

Руйнування механізмів організаційної взаємодії галузевої науки та виробництва в результаті ліквідації галузевих міністерств та поширення механізмів корпоратизації, незацікавленість малого бізнесу у здійсненні інноваційної діяльності, не сформованість механізмів стимулювання зацікавленості великих корпоративних структур у комерціалізації результатів наукових досліджень призвело до виходу значної частки наукового сектору за межі відтворювальних механізмів фінансування. Загалом, зменшення кількості конструкторських організацій, науково-дослідних та конструкторських підрозділів на промислових підприємствах, нерозвиненість ринкової інфраструктури, практична відсутність механізмів дифузії передових технологій між секторами економіки негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, що засвідчує недосконалість корпоративної структури інноваційних процесів

Важливим чинником, що гальмує інноваційні процеси в Україні є несприйнятливість органами державного управління пріоритетів інноваційного розвитку. Нерівномірність розподілу повноважень та відповідальності органів державного управління, їх несприйнятливість до швидких інноваційних змін, збереження адміністративно-бюрократичних підходів до вирішення нагальних проблем впровадження інновацій, неадекватність рівня менеджменту завданням інноваційного розвитку обумовлюють неготовність переважної більшості органів державного управління до інноваційної діяльності.

Дослідження найбільш вагомих чинників впливу на інноваційний розвиток України потребує визначення основних причин відставання країни по основних складових технологічного індексу, насамперед, тенденцій зміни ролі інвестиційної складової.

Недостатній рівень фінансування науково-технічної сфери економіки держави є головною загрозою її інноваційно-технологічній безпеці. Досвід розвинутих країн показує, що оптимальним для України пороговим значенням показника фінансування витрат наукової та науково-технічної діяльності має бути 2 % від ВВП.

Нейтралізації загрози сприятиме:

1. Прийняття змін до законодавчих актів щодо оподаткування, згідно з якими розмір бази оподаткування прибутку підприємств та організацій повинен зменшуватися на суму коштів, яка була ними спрямована безпосередньо на науково-технічну та інноваційну діяльність.

2. Запровадження у практику заходів щодо:

– державного страхування можливих ризиків від інноваційної діяльності з наступним відшкодуванням інвесторам визначеної частки можливих фінансових втрат, викликаних неспроможністю інноваційних проектів за їх венчурного фінансування;

– розвитку сучасної інноваційної інфраструктури, яка б була максимально пристосована до роботи в ринкових умовах (технопарків, інноваційно-технологічних центрів тощо);

– обмеження кола пріоритетних для державного фінансування наукових напрямів тими, де ще існує відповідний інтелектуальний потенціал і науково-технологічна база, функціонують наукові школи, є досягнення світового рівня, які визначають науково-технологічне обличчя держави, її місце у світовому розподілі інтелектуальної праці;

– створення та активної діяльності фінансово-промислових груп в Україні, стимулювання інноваційного підприємництва і венчурного бізнесу (в тому числі й за рахунок малих та середніх підприємств);

– сприяння комерціалізації результатів НДДКР на внутрішньому і зовнішньому ринках;

– співпраця, що має на меті запозичення світового досвіду з організації та фінансування функціональних систем інноваційного розвитку.

Ключове стратегічне завдання забезпечення інноваційно-технологічної безпеки – через реалізацію традиційних конкурентних переваг перейти до створення таких переваг у наукомістких високотехнологічних галузях. Мова йде про мобілізацію фактора динамічної конкурентної переваги, що має самовідтворювальну природу. Для цього необхідні масштабні заходи з оновлення системи організації наукових досліджень та освоєння їх досягнень; розширення зв'язку “наука–технологія–виробництво” на “наука–технологія–виробництво–екологія”; сприяння кадровому забезпеченню інноваційної діяльності та з цією метою розвитку системи національної освіти.

Якщо і надалі триватиме екстенсивна експлуатація наявних природних ресурсів традиційними (індустріальними) технологіями, то частина “інтелекту” нації буде обслуговувати їх еволюційний розвиток, забезпечуватиме відповідні управлінські моделі та відтворюватиме трудові ресурси, здатні копіювати чужі знання і таким чином адаптуватися до середніх стандартів сучасного світу. За таких умов звичним стане “відплив мізків”: чи безпосередньо через еміграцію творчих особистостей в постіндустріальні країни; чи шляхом використання їх потенціалу зарубіжними інститутами і корпораціями в Україні. Таким чином, НДДКР України стає фактором інноваційного процесу в інших державах.

Мова не йде про наші амбіції перейти від системи, де взаємодіють переважно до- та індустріальні технології і стандарти, до цілковито

постіндустріальної системи. Таку мету не ставлять або не можуть реалізувати і більшість країн розвинутих. По-перше, соціально-економічні системи всіх, у тому числі й найбільш розвинених країн мають структури як постіндустріального, так і й індустріального та й доіндустріального типу. Постіндустріальні цінності поширюються в них нерівномірно у технологічному, економічному і, особливо, соціальному сенсі. Та й глобалізація як перманентний для них процес має і позитивні, і негативні наслідки. По-друге, лише в небагатьох із них науково-технічний прогрес набув самопідтримуваного і самодостатнього характеру. По-третє, в Україні існують розвинуті сегменти технологій нового покоління (авіакосмічна безпека, матеріалознавство), причому не як одиничні вкраплення, а вже інтегровані у світовий поділ праці.

Нехтування глобальними критеріями інноваційної безпеки може призвести не просто до втрати конкурентоспроможності національної економіки в цілому, а й до так званого системного відриву України від групи провідних країн через несумісність технологій, низьку здатність економіки до сприйняття інвестицій і нововведень, а також структурно-галузеву, інституціональну та інтелектуальну несумісність.

Висновок. З огляду на реалії сучасної глобальної конкурентної боротьби та характер інноваційної діяльності одним із ключових елементів національної стратегії економічної безпеки, справжнім імперативом регулятивної діяльності в середньо терміновій і особливо довготерміновій перспективі може і має стати венчурний бізнес зі всією супутньою інфраструктурою. Цілеспрямований розвиток венчурного інвестування є невід'ємним складником комплексу заходів щодо стимулювання інновацій у контексті вироблення національної стратегії промислової і технологічної політики, а також важливою організаційною формою розвитку міжнародної технологічної кооперації, особливо якщо враховувати масштаби сучасного світового венчурного ринку капіталів. При цьому в різних країнах світу існують свої підходи та апробовані методи підтримки венчурного бізнесу.

Економічний або адаптивний розвиток можна і потрібно вважати пасивною формою суспільно-технічного прогресу, його помірним, полегшеним варіантом, доступним широким масам суспільства. Авангардом або найбільш активною формою суспільно-технічного прогресу, як процесу розгортання спроможностей, треба вважати функціонування "інноваційних двигунів", інноваційного підприємництва. За стратегічно обґрунтованої і правильної концепції (без авантюризму, але за певного ризику), таке підприємництво крок за кроком буде нарощувати свій індивідуальний інноваційний потенціал, ідеї-спроможності, самостійну постановку й вирішення проблем за зростаючої економічної віддачі. Суспільним ефектом таких "інноваційних двигунів" буде наростаюча продуктивність і конкурентоспроможність, а також поява усе нових суспільних цінностей в умовах зростаючого добробуту, але при наявності інновацій, що постійно розвиваються, вирують у суспільстві. Мотивацією таких інноваційних починань служить найчастіше вдала ідея і вольовий порив,

почуття виклику і супровідна цьому почуттю внутрішня зібраність, прагнення виявити свої спроможності, показати себе, довести, що “ми не другорядні гравці на цьому полі”.

Список використаної літератури

1. *Базилюк А.В., Коваленко С.О.* Тіньова економіка в Україні / Науково-дослідний ін-т Мінекономіки України. – К., 1998. – 205 с.

2. *Геєць В.М., Александрова В.П., Барановський О.І., Близнюк В.В., Богдан І.В.* Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / Інститут економічного прогнозування НАН України / В.М. Геєць (ред.). – К.: Форт, 2000. – 422 с.

3. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана / М.Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

4. Реформування економіки України: стан та перспективи [Текст] : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 листопада 2010 р.) / [голова редкол. О. О. Єранкін]. – К. : МІБО КНЕУ, 2010. - 316 с.

5. *Сюмар В.* Про що мав би говорити Янукович, але говорив Обама // Українська правда. Електронний ресурс: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/02/28/5968610/>

6. *Чухно А.А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.

